

EPITEETIT RADIO- JA TV-SELOSTUSTEN HAHOETTAINA

Marja-Kaisa Pihko
Jyväskylä yliopisto

Radion ja television urheiluselostuksille on ominaista erittäin runsas adjektiivinluonteisten määresanojen käyttö henkilönnimien yhteydessä. Nämä usein affektiivisväritteiset lisä- tai liikanimet voidaan luokitella epiteetti-ilmauksiksi, sillä ne osoittavat jotakin henkilöön liittyvää todellista tai kuviteltua ominaisuutta. Epiteetit ovat perinteisesti yleisiä kansanruidossa - esimerkiksi Kalevalassa vaka vanha Väinämöinen ja Lieto Lemminkäinen. Urheiluselostuksissa esiintyvät epiteetit voivat olla varsin ilmeikkäitä ja havainnollisia: muutama vuosi sitten Länsi-Saksan jalkapallojoukkueessa pelasi "Gerd Müller, vanhtera voimapussi", ja Tshekkoslovakian jääkiekkojoukkueesta olivat tuttuja "Jan ja Marian Stastny, Tesla Pardubicen pikkumiehet", ja yleisurheilusta muistuu mieleen vaikkapa "Martti Vainio, pitkänhuiskea turkulaisinsinööri" ja "linnunluinen Sebastian Coe". Seuraavassa analysoituva esimerkkimateriaali on koottu Helsingissä syyskuun 24. päivänä 1980 pelatun Suomen ja Itävallan välisen jalkapallomaatottelun suorien radio- ja TV-lähetysten ääni- ja kuvanauhoituksista.

Selvitettäessä epiteettien tehtävää ja merkitystä radio- ja TV-selostuksissa on otettava huomioon urheiluselostusten tekstuaalinen ominaisuus. Urheiluselostukset muodostavat oman, pitkälle eriytyneen kielellisen rekisterinsä, jolle erikoissanaston ohella on tyypillistä ennen kaikkea kerronnan dynaamisuus. Selostus ei rakennu jäsentyneen ja ennalta määrättyneen hierarkkisen struktuurin pohjalle kuten esimerkiksi sadut, tarinat, opetus-tekstit jne., vaan se etenee kotjuittain yksittäisten pelitapahtumien myötä. Nopeasti vaihtelevat itsenäiset tilannekokonaisuudet korostuvat selostuksessa erilaisina intonaatiomalleina, toistolna, ellipseinä ja anakoluutteina sekä modaalisuus- ja asennetekijöinä.

Epiteetit ovat urheiluselostuksissa selvästi koroste- ja tehokeinoja. Epiteetit olisi helppo luokitella redundanttiseksi toistoksi, sillä vaikka ne urheilukielessä sinänsä ovat värikkäitä ja moni-ilmeisiä, ovat ne kussakin yksittäisessä selostuksessa tavallisesti samantapaisina toistuvia, stereotyyppisiä ilmauksia, jotka vielä heijastavat kunkin selostajan idiolek-

tia, hänelle tyypillistä puhetapaa ja sanastonvalintaa. Tästä esimerkkinä kyseisen Suomi - Itävalta -jalkapallo-ottelun selostuksissa yhdestä itävaltalaispelaajasta käytettyjä epiteettejä; Walter Schachneriin liitetty ominaisuus on nopeus:

"Schachner tuo palloa, tuo tuulenopea laitahyökkääjä" (R)

"etsitään tuulenopea Schachner" (R)

"Schachner, tuo nopea mies, on vetäytynyt keskikentälle" (R)

"Itävallan pelokkaat kärkimiehet Schachner ja Krankl" (TV)

"Schachner on huippunopea mies" (TV)

"Schachner on vaarallinen - hänen nopeutensa tuottaa Suomen puolustukselle suuria vaikeuksia" (TV)

"n:o 7, huippuvaarallinen Schachner" (TV)

"kyllä Esko Ranta on selvissä vaikeuksissa nopean Schachnerin kanssa" (TV).

Jotta voitaisiin selvittää, ovatko epiteetit selostuksissa todella vain redundanttisia irrallisia täytelisiä, vai onko niillä jokin selvä itsenäinen funktio viestin välittymisessä lähettäjältä vastaanottajalle, on kyseisen jalkapallo-ottelun selostuksista poimittu kaikki epiteetit ja epiteettinkaltaiset ilmaukset sekä niiden laajempikin syntaktinen esiintymisympäristö. Samalla on merkitty muistiin kunkin epiteetin kohdalta senhetkinen pelitilanne kentällä, esimerkiksi hyökkäyksen rakentelu tai puolustukseen vetäytyminen, kulmapotkut, sivurajaheitot jne.

Selostusten systemaattinen tarkastelu osoitti, että epiteeteillä on olennainen tehtävä radio- ja TV-selostusten psykologisina kokonaisuahmottajina. Epiteetti-ilmaukset tuntuvat kuitenkin selvästi eroavan toisistaan kulloisenkin esiintymisympäristönsä ja spesifisen käyttötarkoituksensa suhteen. Tilanneilähtöisen analyysin avulla oli mahdollista jakaa epiteettien yleistettävät selostuksessa neljään ryhmään:

1. Koheesion luominen

Epiteettien yhtenä päätehtävänä on koheesion luominen. Epiteetit tukevat selostustekstin sisäisen kiinteyden säilymistä ja näin auttavat kuulijaa hahmottamaan selostuksen loogisesti etenevänä jatkumona. Varsinkin joukkuepelissä kuten jalkapallossa, jossa kentällä on yhteensä kaksikymmentäkaksi pelaajaa, kuulijan on huomattavasti helpompi jäsentää itsenäinen pelitilanne osaksi laajempaa kokonaisuutta, kun pelaajien nimen ohella toistuvasti viitataan havainnollisella ja selvästi kuvailevalla käsitteellä: esimerkiksi Itävallan joukkueessa Franz Krankl on saanut luonnehtiviksi lisänimikseen "maalitykki" ja "kultakenkä", ja hänen joukkueoveriaan Schachneria

jatkovasti kuvataan adjektiiveilla "nopea", "tuulenopea" ja "huippuvaarallinen". Affektiivisväritteiset määräsanat auttavat uusien ja vieraiden nimien muistissa säilymistä.

Näin epiteetit kuuluvat tekstistrategiaan, jolla pyritään säilyttämään sisällöllinen jatkuvuus ja sidosteisuus ketjuittain etenevässä tilannekerroksessa. Selostuksen perusinformaation välittymisen kannalta nämä epiteetit ovat usein epäolennaisia, mutta ne luovat selostukseen tiivistä viitetaussuhteiden verkkoa, joka toimii kuuntelijan punaisena lankana lähes kaksoituntisen ottelun aikana.

2. Pelaajien tunnetuksi tekeminen

Epiteetti-ilmausten toinen tehtävä, pelaajien tunnetuksi tekeminen, liittyy osittain edelliseen koheesion luomiseen, mutta tässä epiteettejä vielä selvemmin käytetään sekä joukkuekokoonpanojen että yksittäisten pelaajien ja heidän aikaisempien pelisuoritusensäkin kuvaamiseen. Selostaja esimerkiksi kertoo, että

"pallon takana on Jara, tuo Bundesliigan pelaaja"

"syötön saa Pezzey, vahva pääpelaaja ja isokokoinen pelaaja muutenkin"

"kuulapotkua menee antamaan Dahllund, 26-vuotias HJK:n pelaaja".

Epiteetti-ilmauksia liitettiin huomattavasti useammin vieraillevan vastustajajoukkueen pelaajiin, mikä tuntuukin varsin luonnolliselta - onhan kyse eräänlaisesta pelaajien raameihin sijoittamisesta kuuntelijan orientoitumisen helpottamiseksi. Kotijoukkueen kokoonpanon selostaja voi olettaa kuuntelijalle tutummaksi.

Selostajan työtä vaikeuttaa se, että hän ei tiedä, millaiselle yleisölle hänen sanomansa välittyy, toisin sanoen kuinka asiantuntevaa urheiluyhteisöä hänen kuulijansa ovat. Tavallisesti urheiluselostukset pyritään säilyttämään laajalle katsoja- ja kuulijakunnalle tarkoitettuna yleisviihteenä, mutta helposti käy niin, että selostaja innostuu kohdistamaan viestinsä suppealle sisäpiirille. Silloin asiaan vihkiytymättömille kuulijoille selostus muuttuu vaikeaselkoiseksi ammattislangiksi. Tämänkin ottelun selostuksissa, mm. epiteetti-ilmauksissa, puhuttiin umpivasurista, joka vetee todella rautaisia, ja liberosta, joka lakaiseen tonttinsa puhtaaksi.

3. Ennakointi: kontekstifunktio

Epiteettien kolmas tehtävä, pelitilanteiden havainnollistaminen, ns. kontekstifunktio, on suoraan johdettavissa urheilukielen dynaamisuudesta. Tällöin epiteettejä käytetään nopeissa tai yllättävissä tilanteissa, joissa selostajan lyhyt ja ytimekäs luonnehdinta tehokkaasti ennakoiki esimerkiksi

tilanteen vaarallisuutta. Niinpä Itävallan noustessa hyökkäykseen selostaja huudahtaa:

"...nyt Krankl saa pallon, siis tuo pelätty maalitykki! - MUTTA hän oli melkein puolikentässä..."

Tässä epiteetillä "pelätty maalitykki" on selvä kontekstifunktio; se toimii vihjeenä tilanteen todennäköisestä vaarallisuudesta, siitä mitä olisi saatanut tapahtua, jos kyseinen pelaaja olisi ollut kentällä paremmin sijoittuneena. Muita esimerkkejä kontekstisidonnaisista epiteeteistä ovat vaikkapa

"Schachner tuo palloa, tuo tuulenopea laitahyökkääjä!"

"vapaapotkua menee antamaan Jara, joka on Itävallan ehdottomasti kuuluisimpia pelaajia..."

Kontekstisidonnaiset epiteetit perustuvat presuppositiioihin ja ennakkoodotusten luomiseen. Muun muassa käytettävissä olevien tilastotietojen ja pelihistorioiden pohjalta selostajalle on muodostunut ennakkokäsityksiä, jotka vaikuttavat hänen suhtautumiseensa eri pelaajiin; hän nostaa tietyt pelaajat joukkueesta esille erikoisen taitavina ja vaarallisina, jotta kuulija itse voi tehdä eri tilanteissa nopeita hypoteeseja siitä, mitä tuleman pitää. Mutta on kiintoisaa havaita, kuinka selostaja joskus joutuu korjaamaan ennustustensa paikkansapitävyyttä; näin kävi muun muassa ennalta vaaralliseksi mainostetun Franz Kranklin kohdalla, kuten ilmenee seuraavista katkelmista:

"kurissa on pysynyt myös kuulu kultakenkä, Franz Krankl!"

"pelätty maalitykki Franz Krankl ei ole vielä toistaiseksi koskenut lainkaan palloon!"

"mutta pelätty Krankl ei ehdi siihen tilanteeseen..."

"täytyy sanoa, että Krankl - mies kultakenkä - petti pahan kerran..."

"yleensäkin pelätty Franz Krankl ei tässä ottelussa ole lukeutunut joukkueensa parhaimmiston!"

4. Tyhjän tilan täyttäminen

Viimeisenä, mutta ei suinkaan vähämerkityksisenä, epiteettien tehtävänä radio- ja TV-selostuksissa on tyhjän tilan täyttäminen. Nämä epiteetit ovat faattista kommunikaatiota, jonka tarkoituksena on viestintäkanavan aukipitäminen. Etenkin radioselostuksessa, kuten puhelinkeskustelussakin, vähänkin pidemmät tauot koetaan kiusallisena hiljaisuutena. Selostajan on siis koetettava keksiä kommentoimista silloinkin, kun peli kentällä on keskeytynyt tai etenee verkkaisesti. Radioselostukselle ovat juuri tällöin omia mm. pelaajien ulkomuotoa kuvaavat ilmaukset, jotka visuaalisen kanavan puuttuessa ovat myös omiaan luomaan kuulijalle havainnollista mieliku-

vaa pelitilanteen kaikista aspekteista. Niinpä radioselostaja kertoo, kuinka

"Bregesbauer, tuo tummatukkainen peluri, pyörii tuossa keskilympyrässä"

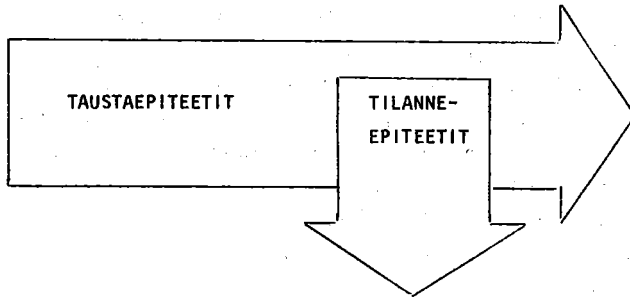
"Pezzey, tuo tumma kiharatukka, jolla on runkoa ja ruhoa... jolla kyllä hyökkäykset torjutaan..."

"pitkä Pezzey antaa keskikentälle"

"Virtanen antaa toiselle liinatukalle, Lahtiselle".

Päätelmiä

Paitsi selostuksellisten yleistehäviensä perusteella epiteetti-ilmauksia on mielenkiintoista tarkastella myös niiden informaatioarvon kannalta. Epiteetit voidaan jakaa kahteen ryhmään, joiden keskinäistä suhdetta oikein kuvio havainnollistaa:

Taustaepiteetit laajentavat selostuskuvausta ja vievät sitä eteenpäin horisontaalisessa tasossa tuoden kerrontaan lisää informaatiota ja taustatietoa. Ne ovat luonteeltaan enemmänkin irrallisia lisäyksiä ja selostuksen täyttelä ja kuuluvat tyypillisesti edellä mainittuihin ryhmiin 1, 2 ja 4.

Tilanne-epiteeteillä puolestaan on selvä kontekstifunktio. Ne kertovat pelaajasta jonkin ominaisuuden, jonka sinänsä voi olettaa vaikuttavan tilanteen kehittymiseen. Tuodessaan näin kulloisenkin aktuaalisen pelitilanteen tulkinnan kannalta olennaista spesifistä tietoa tilanne-epiteetit syventävät kuvausta. Tilanne-epiteetit ovat tavallisesti johdettavissa selostuksessa jo aikaisemmin esiintyneistä taustaepiteeteistä. Esimerkiksi Itävallan Schachneria on ottelun aikana kehuttu nopeaksi, on mm. kerrottu hänen 100 metrin pikapyrähdyksensä aikoja, ja niinpä vaaratilanteessa selostaja voi viitata "tuuhennopeaan" ja "huippuvaaralliseen" Schachneriin. Vastaavasti ilmauksessa

"voimakas Bruno Pezzey tuli tilanteeseen ja selvitti sen" epiteettiä "voimakas" on aikaisemmassa selostustekstissä edeltänyt maininta kyseisen pelaajan isokokoisuudesta.

Edeillä radion ja television selostuksia on pyritty käsittelemään yhtenä kokonaisuutena kiinnittämättä juuri huomiota näiden viestimien erilaiseen perusluonteeseen. Alkuperäinen hypoteesi siitä, että radioselostuksessa olisi huomattavasti enemmän epiteettejä, kumoutui nimittäin analyysimateriaalia tarkasteltaessa: epiteetti-ilmauksia oli molemmissa selostuksissa yhtä runsaasti.

Sen sijaan selostusten epiteetit erosivat jonkin verran luonteeltaan; radiossa käytettiin enemmän visuaalista mielikuvaa inspiroivia epiteettejä ja kontekstisidonnaisia tilanne-epiteettejä, televisiossa puolestaan enemmän tilanteen jälkiarviointiin liittyviä taustaepiteettejä. Televisiossahan selostaja ei niinkään selosta itse tapahtumaa, vaan jättäytyy usein kommentoimaan tilannetta jälkikäteen. Kyseessä on siis paremminkin epiteettien laadullinen kuin määrällinen ero.

Analysoitavana ollut esimerkkimateriaali on peräisin yhden jalkapallo-ottelun suorista selostuksista ja sellaisenaan siis heijastaa jalkapallon, tyypillisesti nopeatempoisen joukkuepelin ominaisuuksia. Kuitenkin tällainen epiteettien tehtäväjaottelu soveltuu urheiluselostuksiin ja selostavaan kerrontaan yleensä, sillä epiteetit luovat aina esiintyessään kuvaukseen sidosteisuutta ja konkreettisuutta ja siten auttavat vastaanottajaa viestin hahmottamisessa.